

Bystra, 15 marca 2024 r.

Kryteria i zasady wyłączania z użytkowania najcenniejszych obszarów leśnych w Polsce

Opracowanie: Pracownia na rzecz Wszystkich Istot

Abstrakt

Dokument powstał w gronie organizacji i osób zaangażowanych w proces wyłączenia z użytkowania najcenniejszych lasów w Polsce oraz reformy gospodarki leśnej zgodnie z oczekiwaniami społeczeństwa, wyrażonymi w Manifeście Leśnym, dokumentach programowych Koalicji Obywatelskiej, Polski 2050 Szymona Hołowni i Nowej Lewicy oraz w umowie koalicyjnej partii demokratycznych z dnia 10 listopada 2023 r., tworzących rząd.

Dokument ten wdraża ustalenia Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 9 czerwca 2021 r. w sprawie unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 – przywracanie przyrody do naszego życia oraz Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 13 września 2022 r. w sprawie nowej strategii leśnej UE 2030 – zrównoważona gospodarka leśna w Europie.

Dokument definiuje pojęcia: użytkowania i wycinki, wyłączenia z wycinki, lasów najcenniejszych przyrodniczo i społecznie, ochrony ścisłej, lasów pierwotnych, starodrzewów, minimalnej powierzchni dynamicznej lasu.

Dokument określa kryteria oceny cenności przyrodniczej lasu. Tymi kryteriami są: chronione siedliska przyrodnicze, typy siedliskowe lasu nie objęte ochroną, zgodność składu gatunkowego z siedliskiem, stopień naturalności siedliska leśnego, lasy pierwotne, starodrzewy, stanowiska gatunków z Załącznika II i IV Dyrektywy Siedliskowej oraz z załącznika I Dyrektywy Ptasiej i regularnie występujących gatunków wędrownych, strefy ochrony ostoi i stanowisk gatunków objętych ochroną gatunkową, strefy ochronne, powierzchnie chronione, ekosystemy referencyjne i lasy o szczególnych wartościach przyrodniczych, wyznaczone w oparciu o standardy FSC.

Dokument określa kryteria oceny cenności społecznej lasu. Tymi kryteriami są kryteria: estetyczne, duchowe, edukacyjne, rekreacyjne, stanowiące o tożsamości kulturowej lasu dla lokalnych społeczności, strefy ochrony ujęć wód podziemnych oraz powierzchniowych, strefy ekotonowe lasu oraz zabudowy mieszkaniowej, ciągów komunikacyjnych i zakładów przemysłowych.

Dokument zawiera objaśnienia metodyczne do kryteriów oceny cenności przyrodniczej i społecznej lasu.

Dokument ustala zasady, w tym prawne, wyłączenia oraz ochrony lasów cennych przyrodniczo i społecznie, a także harmonogram niezbędnych działań.

Wstęp

Refleksja Komisji Europejskiej o potrzebie przywracania przyrody do naszego życia, zawarta w jej Komunikacie z dnia 20 maja 2020 r. o Unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030, a następnie Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 czerwca 2021 r. w sprawie unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 – przywracanie przyrody do naszego życia, wyznaczyły **ambitny plan objęcia ochroną co najmniej 30% obszarów lądowych i 30% obszarów morskich w UE do 2030 r., w tym ściśłą ochroną co najmniej 10% obszarów morskich i lądowych UE, w tym wszystkich pozostałych lasów pierwotnych i starodrzewów oraz innych ekosystemów bogatych w węgiel.**

Wychodzi temu planowi naprzeciw Nowa strategia leśna UE 2030 (Komunikat Komisji z dnia 16 lipca 2021 r.) i Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 września 2022 r. w sprawie nowej strategii leśnej UE 2030 – zrównoważona gospodarka leśna w Europie.

Te ambitne i niezbędne plany ochrony różnorodności biologicznej w krajach Unii Europejskiej były dyskutowane także w Polsce. Ministerstwo Klimatu i Środowiska oraz PGL Lasy Państwowe po opublikowaniu przez Komisję Europejską Nowej strategii leśnej negatywnie odniosły się do planów ochrony różnorodności biologicznej oraz starodrzewów (Mikos A. 2021. Strategia Leśna UE wciąż niezbyt ambitna - Polska przeciwko ochronie lasów; <https://pracownia.org.pl/pracownia-aktualnosci/539-strategia-lesna-ue-wciaz-niezbyt-ambitna-polska-przeciwko-ochronie-lasow>).

Organizacje pozarządowe i społeczne ruchy leśne przyjęły ambitne plany zwiększenia powierzchni podlegającej ochronie, zapisane w unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze,

realizując swój projekt Lasy Narodowe (<https://lasynarodowe.pl/>), oszacowała że ochroną ściśłą powinno być objętych 20% lasów w Polsce. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot w październiku 2022 r. zaproponowała konkretne rozwiązania prawne dotyczące wyłączenia z użytkowania 20% lasów publicznych (Pora na lepszą ochronę lasów. Społeczne poprawki do nowelizacji ustawy o lasach. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra, październik 2022). W lipcu 2023 r., w okresie kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu, powstał „Manifest Leśny organizacji i ruchów społecznych – Lasy dla ludzi, przyrody i klimatu”, współtworzony przez wiele organizacji i oddolnych ruchów leśnych, pod którym podpisało się ponad 200 (*1) organizacji i ruchów społecznych (<https://pracownia.org.pl/manifest-lesny>; <https://lasy.pracownia.org.pl/media/12442/download/manifest-lesny-2023.pdf>). **W punkcie 1 Manifestu zapisano, że minimum 20% lasów trzeba wyłączyć z użytkowania gospodarczego, by oddać je ludziom i przyrodzie. W punkcie 14 programu wyborczego Koalicji Obywatelskiej „100 konkretów na 100 dni rządu” zadeklarowano: „Wyłączymy najcenniejsze przyrodniczo obszary lasów z wycinki i przeznaczymy je tylko na funkcje przyrodnicze i społeczne”. W dniu 10 listopada 2023 r. została podpisana umowa koalicyjna opozycji demokratycznej, w punkcie 9. której zapisano, że 20% najcenniejszych obszarów leśnych zostanie wyłączonych z wycinki.** Wymienione wyżej zapisy programowe organizacji i ruchów społecznych oraz partii politycznych, są zapisami ogólnymi, nie wskazującymi, które lasy i w jaki sposób mają być wyłączone z użytkowania gospodarczego.

Doceniając dotychczasowe działania Ministerstwa Klimatu i Środowiska na rzecz doraźnego wyłączenia z użytkowania lub ograniczenia pozyskania drewna w wybranych obszarach leśnych Polski, stoimy na stanowisku, że wyrażoną przez społeczeństwo wolę dokonania zmian w zakresie gospodarki leśnej oraz polityczną deklarację koalicji 15 października 2023 r. i wyłonionego przez nią rządu, należy wykorzystać do przeprowadzenia trwałych zmian systemowych, ponad partyjnymi, sektorowymi, branżowymi osobistymi interesami. Nie zmarnujmy tego „okna możliwości”.

(*1) Obecnie to blisko 300 organizacji i ruchów społecznych.

Należy mieć świadomość tego, że każdego dnia na gruntach Lasów Państwowych wykonuje się co najmniej 90 ha zrębów zupełnych i co najmniej 190 ha zabiegów mechanicznego przygotowania gleby pod odnowienia. Te niszczące przyrodę lasów działania zlokalizowane są przede wszystkim na obszarach cennych przyrodniczo.

Sygnatariusze niniejszego dokumentu deklarują chęć uczestniczenia w pracach leśnego okrągłego stołu i przedstawiają propozycję kryteriów i zasad wyłączania z użytkowania najcenniejszych obszarów leśnych w Polsce. Jako przyrodnikom, społecznikom i przede wszystkim miłośnikom lasu zależy nam, żeby ten proces zakończył się podjęciem zdecydowanych decyzji dotyczących reformy gospodarki leśnej, w tym wyłączenia 20% najcenniejszych lasów z użytkowania.

3.

Zdefiniowanie pojęć

Jak wykazano powyżej, zapisy dotyczące wyłączenia z użytkowania 20% lasów, są ogólnymi zapisami programowymi, o znaczeniu potocznym, które – dla potrzeb ich realizacji – wymagają szczegółowego zdefiniowania.

Zdefiniowania wymagają następujące pojęcia: obszary leśne, najcenniejsze, w tym najcenniejsze przyrodniczo i społecznie, użytkowanie gospodarcze, wycinka i wyłączenie z wycinki. Wykorzystano w tym celu zapis Manifestu Leśnego oraz zapisy z programów partii politycznych [14. konkret, wymieniony w dokumencie 100 konkretów na pierwsze 100 dni rządów Koalicji Obywatelskiej (<https://100konkretow.pl/wszystkie-konkrety/>); Lasy nie dla kasy Polski 2050 Szymona Hołowni (<https://polska2050.pl/ochrona-lasu-walczymy-z-wycinka-lasow-i-eksportem-drewna/>); punkt 40. Programu Zielony Ład Nowej Lewicy (<https://klub-lewica.org.pl/program#ZIELONY-LAD>)].

Przyjęto następujące definicje:

Obszary leśne

Należy przyjąć, że to potoczne pojęcie może obejmować zarówno obszar lasu obejmujący mniejsze lub większe kompleksy leśne, jak również pojedynczy drzewostan. Dla potrzeb niniejszego opracowania sporządzono jednak poniżej bardziej szczegółową definicję obszaru leśnego.

Najcenniejsze lasy (obszary leśne)

To lasy (obszary leśne) spełniające określone najwyższe kryteria oceny ich cenności (wartości): przyrodniczej, społecznej, krajobrazowej, ochronnej. Wyłączono tu, ze zrozumiałych względów, cenność użytkową lasów (o najwyższej jakości drewna), a także ich cenność (wartość) obronną.

Najcenniejsze przyrodniczo lasy (obszary leśne)

To lasy (obszary leśne) spełniające określone najwyższe kryteria oceny ich cenności (wartości) przyrodniczej: stopnia zgodności składu gatunkowego drzewostanu z siedliskiem, stopnia naturalności drzewostanu, obecności starodrzewów, występowania stanowisk chronionych gatunków grzybów, roślin i zwierząt oraz płatów siedlisk przyrodniczych, a także gatunków i siedlisk przyrodniczych endemicznych, reliktowych, na krańcach ich zasięgów geograficznych oraz zagrożonych w Europie, Polsce i regionalnie.

Dla potrzeb niniejszego opracowania wyżej wymienione pojęcie zdefiniowano jako „lasy o specjalnym znaczeniu przyrodniczym”. Przy uwzględnieniu wielkości minimalnej powierzchni dynamicznej lasu, las ten może być trwale wyłączony z użytkowania, bez szkody dla jego utrzymania się i dalszego rozwoju.

Najcenniejsze społecznie lasy (obszary leśne)

To lasy (obszary leśne) spełniające określone najwyższe kryteria oceny ich cenności (wartości) społecznej: estetycznej, duchowej, edukacyjnej, rekreacyjnej, tożsamości kulturowej dla lokalnych społeczności, ochrony ujęć wód oraz ochrony strefy ekotonowej lasu oraz zabudowy mieszkaniowej, ciągów komunikacyjnych i zakładów przemysłowych, jako ich osłony.

Dla potrzeb niniejszego opracowania wyżej wymienione pojęcie zdefiniowano jako „lasy o specjalnym znaczeniu społecznym”.

Definicja lasu o szczególnym znaczeniu społecznym:

Lasem o specjalnym znaczeniu społecznym jest las, który ma istotne znaczenie dla mieszkańców, w szczególności w zakresie ochrony zdrowia i jakości życia, zaopatrzenia w wodę, rekreacji, edukacji, wypoczynku lub stanowi o tożsamości kulturowej dla lokalnych społeczności. Las ten jest jednym z lasów ochronnych w rozumieniu art. 15 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach.

Użytkowanie gospodarcze

Należy przyjąć, że to potoczne pojęcie jest tożsame z pojęciem użytkowanie lasu. Mała encyklopedia leśna (PTL, 1980) definiuje użytkowanie lasu jako działalność mającą na celu wykorzystanie naturalnych bogactw leśnych. Użytkowanie lasu obejmuje pozyskiwanie użytków głównych (drzew w ramach użytkowania rębego i przedrębego drzewostanów) i użytków ubocznych (zwierząt łownych, runa leśnego, grzybów, żywicy, choinek, kopalin).

Wycinka

Należy przyjąć, że to potoczne pojęcie jest tożsame ze ścinką drzew we wszystkich stadiach rozwojowych drzewostanu według potrzeb

hodowlanych lasu - od czyszczeń w młodym wieku drzew, trzebieży w średnim wieku po różnego rodzaju cięcia rębne w starszym wieku. Drzewa są także wycinane poza planem w związku z klęskami żywiołowymi i gradacjami owadów (cięcia przygodne i sanitarne).

Wyłączenie z wycinki

Termin ten oznacza, że w danym fragmencie lasu zostaje wstrzymane użytkowanie lasu i jego wycinka w rozumieniu definicji tych pojęć podanych powyżej. Wyłączenie z wycinki nie obejmuje cięć w przypadkach, o których mowa w definicji strategicznej Unii Europejskiej ochrony ścisłej: zwalczania obcych gatunków inwazyjnych, ochrony czynnej gatunków i siedlisk przyrodniczych. Wyłączenie nie obejmuje także niezbędnych prac służących zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego oraz ochrony życia, zdrowia i mienia. Wyłączenie z wycinek dotyczy w szczególności lasów o specjalnym znaczeniu przyrodniczym.

Definiując zapisy umowy koalicyjnej należy jeszcze dodać do zbioru definicji także definicję ochrony ścisłej, lasów pierwotnych i starodrzewów oraz minimalnej powierzchni dynamicznej lasu.

Ochrona ścisła

Definicja ustawowa w Polsce

Zgodnie z definicją zawartą w art. 5 pkt 9 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 1336, 1688, 1890) ochrona ścisła to całkowite i trwałe zaniechanie bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz w przebieg procesów przyrodniczych na obszarach objętych ochroną, a w przypadku gatunków – całoroczną ochronę należących do nich osobników i stadiów ich rozwoju.

Definicja strategiczna Unii Europejskiej

Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 nie definiuje pojęcia ochrony ścisłej, jednakże wskazuje, że celem tej ochrony jest pozostawienie naturalnych obszarów w stanie zasadniczo niezakłóconym z poszanowaniem wymogów ekologicznych danego obszaru, co niekoniecznie musi oznaczać, że dany obszar staje się niedostępny dla ludzi.

W przewodniku Komisji Europejskiej dotyczącym ścisłej ochrony lasów pierwotnych i starodrzewów (Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20.3.2023) także nie zdefiniowano pojęcia ochrony ścisłej, lecz podano wytyczne dotyczące zasad zarządzania obszarami ściśle chronionymi. Zgodnie z tymi wytycznymi, dopuszcza się, jednak z zastrzeżeniem indywidualnej oceny każdego przypadku, takie działania, jak: badania naukowe, ochrona czynna gatunków oraz siedlisk przyrodniczych, zapobieganie klęskom żywiołowym, kontrola inwazyjnych gatunków obcych i populacji dzikich zwierząt kopytnych, wykorzystywanie zasobów na małą skalę oraz użytkowanie rekreacyjne danego obszaru. Powyższe rozumienie ochrony ścisłej odpowiada więc treści Manifestu Leśnego „Lasy dla ludzi, przyrody i klimatu”.

Las pierwotny

Zgodnie z definicją przyjętą przez Komisję Europejską (Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20.3.2023) las pierwotny to „Naturalnie odnowiony las rodzimych gatunków drzew, w którym nie występują wyraźnie widoczne oznaki działalności człowieka, a procesy ekologiczne nie są w istotny sposób zakłócone”. Definicja ta obejmuje zarówno lasy naturalne, jak i lasy zarządzane (zagospodarowane), które spełniają tę definicję.

Starodrzew

Zgodnie z definicją przyjętą przez Komisję Europejską (Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20.3.2023) starodrzew to „Drzewostan lub obszar składający się z rodzimych gatunków drzew, które rozwinęły się głównie w wyniku naturalnych procesów, struktur i dynamiki zwykle związanych z późnymi fazami rozwoju sukcesyjnego w lasach pierwotnych lub niezakłóconych tego samego rodzaju. Ślady dawnej działalności człowieka mogą być widoczne, ale stopniowo zanikają lub są zbyt

ograniczone, aby w znaczący sposób zakłócić procesy naturalne”. Definicja ta obejmuje drzewostany powstałe nie tylko w wyniku odnowienia naturalnego, ale także z zasadzonych lub wysianych rodzimych gatunków drzew (o ile spełniają one resztę definicji).

Dla potrzeb praktycznych niniejszego opracowania należy przyjąć, że do starodrzewów należy zakwalifikować drzewostany, złożone z następujących gatunków, które osiągnęły wiek na siedliskach:

- 50 lat: olsza szara (LŁ, **LŁG**, OLJ, OLJG),

- 60 lat: brzoza (BB), wierzby (**LŁ**, LŁG, LŁWYŻ, OLJ, OLJWYŻ),

- 80 lat: brzoza (**BMB**, BMŚW, BMW, BMWYŻ, BMWYŻŚW, BMWYŻW, BS, BŚW, BW, LMB, LMŚW, LMW, LMWYŻ, LŚW, LW, L WYŻ, OL, OLJ), sosna (**BB**), świerk (BB),

- 100 lat: jarzab pospolity (**BMWYŻ**, BWG, **LG**), klon (BMŚW, LG, LŁ, LŁG, LMŚW, **LMW**, LMWYŻ, LMWYŻŚW, LMWYŻW, **LŚW**, **LW**, **LWYŻ**, **LWYŻŚW**, **LWYŻW**, OLJ) , olsza czarna (BMB, BMŚW, BMW, LŁ, LŁG, LŁWYŻ, **LMB**, LMW, LW, **OL**, **OLJ**, OLJWYŻ), paklon (LŁ, LŁG, LŚW), topole (**LŁ**, LŁWYŻ),

- 110 lat: świerk (BB, **BG**, **BGB**, **BGŚW**, **BGW**, **BMB**, **BMG**, **BMGB**, **BMGŚW**, **BMGW**, **BMŚW**, **BMW**, BMWYŻ, BMWYŻŚW, BMWYŻW, BS, **BŚW**, **BW**, **BWG**, LG, LGŚW, LGW, LŁG, LMB, LMG, LMGŚW, LMGW, **LMŚW**, **LMW**, LMWYŻ, LMWYŻŚW, LMWYŻW, **LŚW**, LW, LWYŻ, LWYŻŚW, LWYŻW, OL, **OLJ**, OLJG),

- 120 lat: buk (BG, BMB, BMG, **BMŚW**, **BMW**, BMWYŻ, **LG**, **LGŚW**, **LGW**, LŁG, **LMG**, **LMGŚW**, **LMGW**, **LMŚW**, LMW, **LMWYŻ**, **LMWYŻŚW**, **LMWYŻW**, **LŚW**, LW, **LWYŻ**, LWYŻŚW, LWYŻW, OLJ), grab (BMŚW, BMW, LG, LŁ, **LMŚW**, **LMW**, **LMWYŻ**, **LMWYŻŚW**, **LMWYŻW**, **LŚW**, LW, **LWYŻ**, **LWYŻŚW**, **LWYŻW**, OLJ), jawor (BG, BMG, **LG**, **LGŚW**, **LGW**, LŁG, LMG, LMGŚW, LMGW, LMŚW, LMW, LMWYŻ, LMWYŻŚW, LMWYŻW, LŚW, LW, **LWYŻ**, **LWYŻŚW**,

LWYŻW, OLJ), jesion (**LŁ**, **LŁG**, **LŁWYŻ**, LG, LMŚW, LMW, LŚW, **LW**, LWYŻ, LWYŻŚW, LWYŻW, OL, **OLJ**), lipy (BMŚW, LG, LŁ, **LMŚW**, **LMW**, **LMWYŻ**, **LMWYŻŚW**, **LMWYŻW**, **LŚW**, **LW**, **LWYŻ**, **LWYŻŚW**, **LWYŻW**, **OLJ**), sosna (**BMB**, **BMŚW**, BMW, BMWYŻ, BMWYŻŚW, BMWYŻW, BG, **BS**, **BŚW**, **BW**, LG, LMB, LMG, LMŚW, LMW, LMWYŻ, LMWYŻŚW, LMWYŻW, LŚW, LW, LWYŻ, LWYŻŚW, LWYŻW), wiązy (**LG**, **LGŚW**, **LGW**, **LŁ**, **LŁG**, LŚW, **LW**, LWYŻ, LWYŻŚW, LWYŻW, OLJ, OLJG, OLJWYŻ),

- 130 lat: jodła (**BG**, **BGB**, **BGŚW**, **BGW**, BMB, **BMGB**, **BMGŚW**, **BMGW**, **BMŚW**, **BMW**, **BMWYŻ**, **BMWYŻŚW**, **BMWYŻW**, BŚW, **BW**, **LG**, **LGŚW**, **LGW**, **LMG**, **LMGŚW**, **LMBW**, LMŚW, LMW, LMWYŻ, LMWYŻŚW, LMWYŻW, LŚW, LW, LWYŻ, LWYŻŚW, LWYŻW, OLJ),

- 140 lat: dęby (BMB, **BMŚW**, **BMW**, **BMWYŻ**, **BMWYŻŚW**, **BMWYŻW**, BŚW, LŁ, LŁWYŻ, **LMB**, **LMŚW**, **LMW**, **LMWYŻ**, **LMWYŻŚW**, **LMWYŻW**, **LŚW**, **LW**, **LWYŻ**, **LWYŻŚW**, **LWYŻW**, OL, OLJ, OLJWYŻ). (*2)

Minimalna powierzchnia dynamiczna lasu.

Objęcie danego obszaru lasu ochroną ścisłą (wynikającą z definicji Komisji Europejskiej) oznacza, że las ten z chwilą zaprzestania w nim prowadzenia gospodarki leśnej wkracza w spontaniczny okres kształtowania się jego struktury, którego przebieg i dynamika zależne są od składu gatunkowego drzewostanu, jego wieku oraz oddziaływania czynników ekologicznych,

(*2) Boldem zaznaczono siedlisko, w którym dany gatunek jest gatunkiem głównym w danym typie siedliskowym lasu. Gatunek główny to gatunek, którego udział w drzewostanie wynosi powyżej 30%. Udziały gatunków zaczerpnięto z publikacji Matuszkiewicza J. M. (Matuszkiewicz J. M. 2007. Regionalne optymalne składy gatunkowe drzewostanów w typach siedliskowych lasów i zespołach leśnych (wersja wyłącznie numeryczna). W: Matuszkiewicz J. M. (red.). Geobotaniczne rozpoznanie tendencji rozwojowych zbiorowisk leśnych w wybranych regionach Polski. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Monografie, 8, ss. 977 + płyta CD, Warszawa, 2007). Udziały te obejmują całe spektrum udziału poszczególnych gatunków w poszczególnych typach siedliskowych lasu, w poszczególnych krainach przyrodniczo-leśnych, w całej Polsce.

w tym również zaburzeń, tak naturalnych jak i antropogenicznych, tak przeszłych jak i przyszłych. Pickett i Thomson (1978) (*3) wprowadzili do teorii ochrony przyrody pojęcie minimalnej powierzchni dynamicznej lasu. Jest to minimalna powierzchnia, w obrębie której las utrzymuje się mimo zaburzeń naturalnych, które są źródłem regeneracji i minimalizują wymieranie. Nieliczne badania, prowadzone w Europie, wykazały, że powierzchnia ta waha się od 42 do ponad 100 ha (Holeksa 1993(*4), 1997(*5); Gilg 2004(*6)). Zdaniem Korpel'a (1982(*7)), powierzchnia 40-50 ha jest niezbędnym warunkiem osiągnięcia rozwojowej i produkcyjnej niezależności oraz ekologicznej i strukturalnej równowagi lasów regla dolnego w Karpatach.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że minimalna powierzchnia dynamiczna lasu objętego ochroną ścisłą na niżu Polski to 40 ha, a w górach to 100 ha. Takiej wielkości powinny więc być wyznaczane lasy o specjalnym znaczeniu przyrodniczym wyłączone z wycinki. Nie oznacza to jednak, że nie można obejmować taką ochroną mniejszych powierzchni, gdyż należy uwzględnić występowanie siedlisk i ostoi chronionych gatunków grzybów, roślin i zwierząt z załączników II i IV Dyrektywy Siedliskowej oraz ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej i regularnie występujących gatunków wędrownych, chronionych siedlisk przyrodniczych załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, gatunków i siedlisk przyrodniczych endemicznych, reliktowych, na krańcach ich zasięgów geograficznych oraz zagrożonych w Europie, Polsce i regionalnie. W tym przypadku ochroną należy objąć taką powierzchnię, która zapewni właściwy stan ochrony gatunku lub siedliska przyrodniczego.

(*3) Pickett S. T. A., Thompson J. N. 1978. Patch dynamics and the design of nature reserves. *Biological Conservation*, 13, 1: 27-37).

(*4) Holeksa J. 1993. Gap size differentiation and the area of forest reserve, s.: 159-165. W: Brokmeyer M. E. A., Vos W., Koop H. (eds.) *European forest reserves. Proceedings of the European Forest Reserve Workshop, 6-8 May 1992, Wageningen, The Netherlands*. Pudoc Scientific Publishers, Wageningen.

(*5) Holeksa J. 1997. Wielkość rezerwatów a możliwość ochrony naturalnych ekosystemów leśnych. *Ochrona Przyrody*, 54: 3-13.

(*6) Gilg O. 2004. Old-growth forests. Characteristics, conservation and monitoring. *L'Atelier*, GIP ATEN, Montpellier, ss. 96.

(*7) Korpel' Š. 1982. Degree of equilibrium and dynamical changes of the forest on example of natural forests of Slovakia. *Acta Fac. For. Zvolen*, 24: 9-31.

Konkluzje dla sformułowania kryteriów i zasad wyłączenia z użytkowania najcenniejszych obszarów leśnych w Polsce.

Uwzględniając zapisy punktu 9. umowy koalicyjnej i zapisy programowe organizacji i ruchów społecznych oraz partii politycznych, a także przyjęte w tym dokumencie definicje oraz ustalenia unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030, należy przyjąć, że zapis tej umowy należy zrozumieć następująco:

- 20% powierzchni najcenniejszych przyrodniczo obszarów leśnych zostanie wyłączonych z użytkowania i objętych ochroną ścisłą w rozumieniu definicji Komisji Europejskiej.

Takie zrozumienie zapisu umowy koalicyjnej w pełni oddaje jej ducha oraz wyraża oczekiwania społeczeństwa.

Zapis umowy koalicyjnej nie określa własności obszarów leśnych, które zostaną wyłączone z użytkowania. Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że zapis umowy dotyczy lasów, będących własnością Skarbu Państwa w zarządzie PGL Lasy Państwowe. Zgodnie z danymi Banku Danych o Lasach według stanu na dzień 1 stycznia 2023 r., w zarządzie Lasów Państwowych było 7134409 ha gruntów leśnych zalesionych i niezalesionych (bez gruntów związanych z gospodarką leśną). Przyjmując odsetek powierzchni do wyłączenia z użytkowania, otrzymujemy powierzchnię 1392622 ha, która powinna być poddana ochronie ścisłej>(*8) w rozumieniu definicji Komisji Europejskiej.

Należy zapewnić także regulacje umożliwiające uznanie za las o specjalnym znaczeniu przyrodniczym także lasu niestanowiącego własności Skarbu Państwa.

(*8) Bez powierzchni rezerwatów przyrody (171,3 tys. ha).

4.

Kryteria wyłączenia

Przyjęta definicja zapisów umowy koalicyjnej wskazuje, że 20% powierzchni najcenniejszych obszarów leśnych zostanie wyłączonych z użytkowania i objętych ścisłą ochroną w rozumieniu definicji Komisji Europejskiej. Zgodnie z przyjętą definicją najcenniejszych lasów, niezbędne jest ustalenie kryteriów oceny ich cenneści (wartości) przyrodniczej, społecznej, krajobrazowej i ochronnej. Należy zwrócić jednak uwagę, że najcenniejsze przyrodniczo obszary leśne, wyznaczone w oparciu o przyjęte kryteria, mogą zostać w całości wyłączone z użytkowania, natomiast obszary leśne cenne społecznie, krajobrazowo lub ochronnie – niekoniecznie: na części lub całości ich obszaru - powinny lub mogą być wyłączone z użytkowania. Dla tych obszarów niezbędne jest opracowanie zasad ich zagospodarowania, zróżnicowanych w zależności od pełnionych funkcji i celów ich wyznaczania (zob. Punkt 5).

3a. Kryteria oceny cenneści przyrodniczej lasu

W oparciu o przyjętą definicję najcenniejszych przyrodniczo obszarów leśnych (lasów), do zbioru najcenniejszych obszarów leśnych, które powinny być wyłączone z użytkowania (z gospodarki leśnej), należy włączyć drzewostany spełniające następujące kryteria cenneści przyrodniczej:

a) chronione siedliska przyrodnicze z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej: zidentyfikowane w: 1/trakcie powszechnej inwentaryzacji siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, sporządzonej zgodnie z Decyzją nr 63 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 7 sierpnia 2006 r. wprowadzającą jednolity tekst decyzji nr 61 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 25 lipca 2006 r. w sprawie przeprowadzenia w roku 2006 i 2007 powszechnej inwentaryzacji siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, 2/trakcie sporządzania planów zadań ochronnych i planów ochrony dla obszarów Natura 2000, 3/na podstawie korelacji typów siedliskowych lasu, leśnych zbiorowisk roślinnych i leśnych siedlisk przyrodniczych określonych dla poszczególnych krain przyrodniczo-leśnych przez Matuszkiewicza (2007) (*9),

b) typy siedliskowe lasu, nie objęte ochroną przez Dyrektywę Siedliskową: bór wilgotny (Bw), bór mieszany wilgotny (BMw), las mieszany bagienny (LMb), ols (Ol),

c) drzewostany zaklasyfikowane zgodnie z § 40 Instrukcji urządzania lasu (część I) jako drzewostany zgodne z siedliskiem (wszystkich klas wieku),

d) drzewostany zaklasyfikowane zgodnie z § 40 Instrukcji urządzania lasu (część I) jako drzewostany częściowo zgodne z siedliskiem (wszystkie drzewostany będące starodrzewami),

e) drzewostany zaklasyfikowane zgodnie z § 22 ust. 2 Instrukcji urządzania lasu (część I) oraz z § 3 ust. 4 Instrukcji urządzania lasu (część II), których stan siedliska określono jako naturalny (N1) i zbliżony do naturalnego (N2),

f) drzewostany zaklasyfikowane zgodnie z § 22 ust. 2 Instrukcji urządzania lasu (część I) oraz z § 3 ust. 4 Instrukcji urządzania lasu (część II), których stan siedliska określono jako zniekształcone (Z1b) i zdegradowane (D1),

g) lasy pierwotne zaklasyfikowane zgodnie z definicją Komisji Europejskiej,

h) starodrzewy zaklasyfikowane zgodnie z definicją Komisji Europejskiej oraz starodrzewy, określone w niniejszym dokumencie,

i) drzewostany, w których stwierdzono stanowiska gatunków z Załącznika II i IV Dyrektywy Siedliskowej i z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, a także regularnie występujących gatunków wędrownych, w odniesieniu do miejsc ich wylęgu, pierzenia i zimowania oraz postoju wzdłuż tras ich migracji,

j) strefy ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową ustalone na podstawie art. 46 ust. 3 ustawy o ochronie przyrody oraz § 5 rozporządzenia Ministra Środowiska o ochronie gatunkowej roślin z 2014 r. i § 5 rozporządzenia Ministra Środowiska o ochronie gatunkowej grzybów z 2014 r.,

k) strefy ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową ustalone na podstawie art. 46 ust. 3 ustawy o ochronie przyrody oraz § 5 rozporządzenia Ministra Środowiska o ochronie gatunkowej zwierząt z 2016 r.,

l) strefy ochronne i powierzchnie chronione wyznaczone w oparciu o Zasadę 6 i Kryterium 6.2. Krajowego Standardu Odpowiedzialnej Gospodarki Leśnej FSC w Polsce (Dokument FSC-NSTD-FM-PL, zatwierdzony przez FSC International Center w grudniu 2013 r.),

m) ekosystemy referencyjne wyznaczone w oparciu o Zasadę 6 i Kryterium 6.4. Krajowego Standardu Odpowiedzialnej Gospodarki Leśnej FSC w Polsce (Dokument FSC-NSTD-FM-PL, zatwierdzony przez FSC International Center w grudniu 2013 r.),

n) lasy o szczególnych wartościach przyrodniczych (HCVF): kategorie HCVF 1.2., HCVF 1.3., HCVF 1.4, HCVF 3. wyznaczone w oparciu o Zasadę 9 i Kryterium 9.1. oraz aneks nr 3 Krajowego Standardu Odpowiedzialnej Gospodarki Leśnej FSC w Polsce (Dokument FSC-NSTD-FM-PL, zatwierdzony przez FSC International Center w grudniu 2013 r.).

(*9) Matuszkiewicz J. M. 2007. Regionalne optymalne składy gatunkowe drzewostanów w typach siedliskowych lasów i zespołach leśnych (wersja wyłącznie numeryczna). W: Matuszkiewicz J. M. (red.). Geobotaniczne rozpoznanie tendencji rozwojowych zbiorowisk leśnych w wybranych regionach Polski. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Monografie, 8, ss. 977 + płyta CD, Warszawa, 2007. Tabela porównawcza typów siedliskowych lasu i leśnych siedlisk przyrodniczych stanowi załącznik nr 1 do niniejszego opracowania.

o) obszary newralgiczne dla zachowania łączności ekologicznej na przebiegu korytarzy ekologicznych (Jędrzejewski W. i in. Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce. Zakład Badania Ssaków PAN, Białowieża 2011)

Objaśnienia metodyczne do kryteriów oceny cennej przyrodniczej lasu zamieszczono w załączniku nr 2 do opracowania.

Wszystkie wymienione wyżej rodzaje obszarów leśnych mogą być wyłączone z pozyskania bez uszczerbku dla ich cennej i spontanicznego kształtowania ich struktury – przy uwzględnieniu minimalnej powierzchni dynamicznej lasu, są to także obszary o najmniejszym ryzyku wystąpienia zagrożeń dla stanu zdrowotnego i sanitarnego drzewostanów.

W przypadku, gdyby powierzchnia wyżej wymienionych najcenniejszych obszarów leśnych przekraczała powierzchnię 20%, to wówczas można rozważyć dodatkowe kryteria zmniejszające tę powierzchnię do 20% (np. wiek drzewostanów, stan ochrony siedlisk przyrodniczych, itp.). Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby procent najcenniejszych obszarów leśnych wyłączonych z użytkowania był większy niż 20%, a więc według ich rzeczywistej reprezentacji. Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 określa jedynie minimalną powierzchnię ochrony ścisłej, nie wyznaczając jej powierzchni granicznej.

Do zbioru najcenniejszych obszarów leśnych należy dodać obszary leśne, które zostały zaproponowane do ochrony w formie parków narodowych i rezerwatów przyrody. Propozycja utworzenia nowych parków narodowych oraz powiększenia istniejących została opracowana przez Fundację Dziedzictwo Przyrodnicze (Klub P. [2023] Propozycja uzupełnienia sieci polskich parków narodowych. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Kraków). Propozycję utworzenia nowych rezerwatów przyrody oraz powiększenia istniejących opracowuje Klub Przyrodników w ramach projektu Rezerваты przyrody – czas na comeback! (<https://kp.org.pl/pl/rezerваты-przyrody-czas-na-comeback/o-projekcie>). Obszary leśne w tych proponowanych formach ochrony przyrody powinny być wyłączone z użytkowania.

3b. Kryteria oceny cennej społecznej lasu

W oparciu o przyjętą definicję najcenniejszych społecznie obszarów leśnych (lasów), do zbioru najcenniejszych obszarów leśnych należy włączyć drzewostany spełniające następujące kryteria cennej społecznej:

- a) estetyczne,
- b) duchowe,
- c) edukacyjne,
- d) rekreacyjne,
- e) stanowiące o tożsamości kulturowej lasu dla lokalnych społeczności,
- f) strefy ochrony ujęć wód podziemnych oraz powierzchniowych,
- g) strefy ekotonowe lasu oraz zabudowy mieszkaniowej, ciągów komunikacyjnych i zakładów przemysłowych.

Objaśnienia metodyczne do kryteriów oceny cennej społecznej lasu zamieszczono w załączniku nr 3 do opracowania.

5.

Zasady wyłączenia oraz ochrony lasów cennych przyrodniczo

W celu wyłączenia 20% lasów publicznych z użytkowania do ustawy o lasach należy wprowadzić nową kategorię lasów, zwanych „lasami o specjalnym znaczeniu przyrodniczym”, w skład których wchodzić będą najcenniejsze lasy. Szczegółowe kryteria i wytyczne do wyznaczenia 20% lasów szczególnie wartościowych powinny być zawarte w rozporządzeniu wykonawczym ministra właściwego ds. środowiska. Odrębnym rozporządzeniem tego ministra powinny być wyznaczone lasy szczególnie wartościowe, które powinny zajmować nie mniej niż 20% powierzchni lasów Skarbu Państwa.

Wyłączenie najcenniejszych lasów z użytkowania oznacza w praktyce objęcie ich ochroną ścisłą. Jednakże w ramach tej ochrony dopuszczalne są działania, które zostały zawarte w przewodniku Komisji Europejskiej dotyczącym ścisłej ochrony lasów pierwotnych i starodrzewów (Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20.3.2023). Opracowane na szczeblu Unii Europejskiej wytyczne dotyczące zasad zarządzania obszarami ściśle chronionymi dopuszczają, jednak z zastrzeżeniem indywidualnej oceny każdego przypadku, następujące działania:

- badania naukowe,
- zachowanie lub przywracanie właściwego stanu ochrony gatunków i ich siedlisk oraz siedlisk przyrodniczych, które występują na danym obszarze,
- zapobieganie klęskom żywiołowym (np. pożarom),
- kontrola inwazyjnych gatunków obcych,
- kontrola populacji dzikich zwierząt kopytnych na obszarach, na których naturalne drapieżnictwo jest niewystarczające,
- wykorzystanie zasobów na małą skalę na własne potrzeby miejscowej ludności, pod warunkiem że nie koliduje ono z celami ochrony danego obszaru,
- nieinwazyjne i ściśle kontrolowane zajęcia rekreacyjne, jeżeli są one kompatybilne z celami ochrony obszarów.

Te dopuszczalne działania powinny być wprowadzone do rozporządzenia, o którym mowa powyżej.

Dla zapewnienia właściwych warunków ochrony ścisłej w najcenniejszych obszarach leśnych niezbędne jest wyznaczenie wokół nich strefy buforowej (otuliny), której podstawowym celem jest ochrona naturalnych procesów zachodzących w lasach ściśle chronionych przed działalnością człowieka, prowadzoną w ich otoczeniu.

Strefy te mogą być objęte innymi formami ochrony przyrody.

Obszary ochrony ścisłej powinny być także monitorowane. Wdrożony system pomiarów i ocen powinien dostarczać informacji o stanie ich ochrony, zaburzeniach i zagrożeniach naturalnych i antropogenicznych, niezbędnych do właściwego zarządzania oraz formułowania obecnych i przyszłych strategii, polityk i prawodawstwa.

Partycypacyjne podejście do programów monitoringu pozwoliłoby na zwiększenie możliwości zatrudnienia oraz podniesienie wiedzy ekologicznej i rozwijanie umiejętności lokalnych społeczności w zakresie ochrony lasów.

6.

Zasady wyznaczania oraz ochrony lasów cennych społecznie

Uznanie lasu za las o specjalnym znaczeniu społecznym powinno następować w drodze decyzji, określającej granice lasu oraz zasady prowadzenia gospodarki leśnej na jego terenie. Z wnioskiem o uznanie lasu za społeczny – w przypadku lasów stanowiących własność Skarbu Państwa – do ministra właściwego do spraw środowiska może wystąpić właściwy miejscowo wójt/burmistrz/prezydent miasta, a także reprezentant co najmniej 20 mieszkańców, którzy wyrażą na to pisemną zgodę. W odniesieniu do lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa decyzję o uznaniu lasu społeczny albo pozbawieniu go tego charakteru powinien wydawać starosta.

Szczegółowe kryteria i wytyczne do wyznaczenia lasów o specjalnym znaczeniu społecznym oraz zasady ich zagospodarowania powinny być zawarte w rozporządzeniu wykonawczym ministra właściwego ds. środowiska do ustawy o lasach.

Lasy społeczne, wyznaczone w oparciu o kryteria estetyczne, duchowe, edukacyjne, rekreacyjne, tożsamości kulturowej i ochronne, nie muszą, a w wielu przypadkach nie powinny być całkowicie wyłączone z użytkowania (szczególnie niestabilne lasy pochodzenia antropogenicznego). Konieczna jest jednak zmiana prowadzenia gospodarki leśnej w tych lasach z uwzględnieniem ich wartości i celów ich wyznaczenia. W lasach tych obowiązywałby całkowity zakaz prowadzenia rębni zupełnych i rębni częściowych o takim samym charakterze. Lasy w tych strefach powinny być lasami „trwałymi”, prowadzonymi rębiami przerębowymi o niskim stopniu intensywności pozyskania drewna. Dopuszczalne byłyby cięcia przygodne związane z zapewnieniem bezpieczeństwa użytkowników tych lasów. Wyznaczenie lasów o specjalnym znaczeniu społecznym wymagać będzie indywidualnej oceny i ustalenia adekwatnych działań gospodarczych. Ponieważ proces wyznaczenia lasów o specjalnym znaczeniu społecznym będzie inicjowany oddolnie, a lasy te nie będą całkowicie wyłączone z użytkowania, dlatego nie powinny być one zaliczane do puli 20% lasów wyłączonych z użytkowania, ale stanowić dodatkową pulę lasów, w której gospodarka leśna podporządkowana jest ochronie pozaprodukcyjnych funkcji lasów.

7.

Harmogram działań

1. Należy niezwłocznie podjąć prace legislacyjne nad wprowadzeniem zmian w ustawie o lasach i w rozporządzeniach wykonawczych do niej, ustalających szczegółowe kryteria i wytyczne do wyznaczenia lasów o specjalnym znaczeniu przyrodniczym i społecznym oraz zasady ich ochrony i zagospodarowania.

2. Do czasu wprowadzenia trwałych rozwiązań prawnych, jednostki organizacyjne PGL Lasy Państwowe powinny dokonać własnej analizy drzewostanów spełniających kryteria oceny cenności (wartości) przyrodniczej lasów oraz podjąć działania polegające na wyłączeniu ich całkowicie z użytkowania rębego lub korekcie wskazówek gospodarczych, tak aby ich wykonanie w stopniu najmniejszym wpłynęło negatywnie na wartości przyrodnicze tych drzewostanów. Działania te powinny być przeanalizowane zarówno w bieżącym roku gospodarczym, jak również dla wskazówek gospodarczych zapisanych w planie urządzania lasu do końca jego ważności. Analizy powyższe powinny być także podstawą do opracowania projektów przyszłych planów urządzania lasu dla nadleśnictw.

8.

Podsumowanie

1. Podpisana w dniu 10 listopada 2023 r. umowa koalicyjna opozycji demokratycznej zobowiązuje strony umowy do wyłączenia z użytkowania 20% najcenniejszych obszarów leśnych. Biorąc pod uwagę zasadę przezorności, rozumianą w tym przypadku jako przeciwdziałanie bezpowrotnej utraty najcenniejszych obszarów leśnych, obszary te powinny być bezzwłocznie objęte ochroną ścisłą w rozumieniu definicji Komisji Europejskiej.

2. Sygnatariusze niniejszego dokumentu przedkładają niniejsze kryteria oceny cenności obszarów leśnych oraz zasady wyłączenia i ochrony tych lasów pod dyskusję nad systemowym wdrożeniem zapisów umowy koalicyjnej opozycji demokratycznej. Wyłączenie 20% powierzchni najcenniejszych obszarów leśnych z użytkowania jest oczekiwane przez społeczeństwo, organizacje pozarządowe i ruchy leśne, a także środowiskowe partie polityczne. Niniejsze opracowanie powinno być podstawą systemowego wyłączenia najcenniejszych polskich lasów z wycinek.

3. W związku z możliwym nakładaniem się przestrzennym obszarów spełniających różne kryteria oceny ich wartości, należy wyznaczyć je jako iloczyn zbiorów, spełniających przyjęte kryteria ich wyboru.
4. Niniejsza propozycja wychodzi naprzeciw ustaleniom Unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 – przywracanie przyrody do naszego życia oraz Nowej strategii leśnej UE 2030 – zrównoważona gospodarka leśna w Europie.
5. Wyznaczone w oparciu o zaproponowane kryteria lasy o specjalnym znaczeniu przyrodniczym mogą być podstawą do obejmowania ich ochroną formami ochrony przyrody, które przewiduje ustawa o ochronie przyrody (pomnik przyrody (powierzchniowy), użytek ekologiczny, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, rezerwat przyrody, park narodowy).
6. Dla lasów cennych społecznie, nie wyłączonych z użytkowania, konieczne jest opracowanie całkowicie nowych zasad prowadzenia w nich gospodarki leśnej, stosownie do ich cenności i pełnionych funkcji. Niezbędna jest także aktualizacja i nowelizacja aktów prawnych, na podstawie których te obszary zostały objęte lub powinny być objęte ochroną.
7. Dla pozostałych 80% powierzchni lasów, które nie zostaną wyłączone z użytkowania i nie będą objęte ochroną ścisłą, niezbędne jest opracowanie i wdrożenie systemowych zmian w zakresie prawa oraz zasad prowadzenia gospodarki leśnej, które będą wychodzić naprzeciw zapisom unijnych strategii na rzecz bioróżnorodności i zrównoważonej gospodarki leśnej. Gospodarka ta powinna wspierać także obszary ochrony ścisłej.
8. Wyłączenie z użytkowania 20% powierzchni lasów spowoduje zmniejszenie pozyskania drewna i przychodów Lasów Państwowych, zmniejszenie podaży drewna na rynek drzewny, co skutkować może zmniejszeniem zatrudnienia w branży drzewnej. Dlatego zapisane w umowie koalicyjnej wyłączenie z użytkowania 20% powierzchni Lasów Państwowych wymaga opracowania i wdrożenia działań organizacyjnych i finansowych w celu sprawiedliwej rekompensaty społecznej kosztów

wprowadzonych zmian. Niezbędne są także dalsze zmiany w ustawie o lasach, które zmniejszą marnowanie drewna poprzez: wprowadzenie zakazu spalania biomasy pierwotnej w energetyce zawodowej; wprowadzenie zakazu eksportu nieprzetworzonego drewna poza UE, wprowadzenie recyklingu drewna poużytkowego.

Bystra, marzec 2024 r.

Załącznik nr 1
Typy siedliskowe lasu i odpowiadające im leśne siedliska
przyrodnicze

Typ siedliskowy lasu	Leśne siedlisko przyrodnicze
BB	91D0
BG	
BGB	
BGŚW	91P0/9410
BGW	
BMB	91D0
BMG	
BMGB	
BMGŚW	9180/91D0/91P0/9410
BMGW	
BMŚW	
BMW	9190/91P0/siedliska wilgotne
BMWYŻ	
BMWYŻŚW	9190/91P0
BMWYŻW	
BS	91T0
BŚW	
BW	siedlisko wilgotne
BWG	9180/9410
LG	
LGŚW	9110/9130/9140/9150/9180
LGW	
LŁ	91E0/91F0
LŁG	
LŁWYŻ	91EO

Typ siedliskowy lasu	Leśne siedlisko przyrodnicze
LMB	91D0/siedlisko wilgotne
LMG	
LMGŚW	9110/9130/9180
LMGW	
LMŚW	9110/9130/9150/9160/9170/9180/9190/ 9110
LMW	9160/9170/9190
LMWYŻ	
LMWYŻŚW	9110/9150/9170/9180/9190/91P0
LMWYŻW	
LŚW	9110/9130/9150/9160/9170/9180/9110
LW	9130/9160/9170/91F0
LWYŻ	
LWYŻŚW	9110/9130/9150/9170/9180
LWYŻW	
OI	91E0/siedlisko wilgotne
OIJ	
OLJG	91E01.
OLJWYŻ	

Opracowano na podstawie: Matuszkiewicz J. M. 2002. Zespoły leśne Polski. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, ss. 359; Pawlaczyk P., Herbich J., Holeksa J., Szwaagrzyk J., Świerkosz K. 2003. Rozpoznawanie siedlisk przyrodniczych na podstawie danych opisu taksacyjnego lasu. Opracowanie wykonane przez zespół autorów, na zlecenie Ministerstwa Środowiska. Umowa 24/DOP/03/ZB. Grudzień 2003, ss. 229; Matuszkiewicz J. M. 2007. Regionalne optymalne składy gatunkowe drzewostanów w typach siedliskowych lasów i zespołach leśnych (wersja wyłącznie numeryczna). W: Matuszkiewicz J. M. (red.). Geobotaniczne rozpoznanie tendencji rozwojowych zbiorowisk leśnych w wybranych regionach Polski. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Monografie, 8, ss. 977 + płyta CD, Warszawa, 2007; Matuszkiewicz W., Sikorski P., Szwed W., Wierzba M. 2012. Lasy i zarośla. Zbiorowiska roślinne Polski. Ilustrowany przewodnik. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, ss. 518.

Załącznik nr 2 Objaśnienia metodyczne do kryteriów oceny cenneści przyrodniczej lasu

Aktualne dane dla identyfikacji drzewostanów spełniających kryteria *a/3-f* zawiera baza danych Banku Danych o Lasach. Baza ta zawiera także dane o wieku gatunków budujących dany drzewostan, więc można je zastępować – wobec braku wyznaczenia w Polsce starych lasów – wykorzystać do identyfikacji starodrzewów (kryterium *h*). Objasnienia wymagają kryteria *e* i *f*, które dotyczą stanu naturalności siedlisk leśnych.

W pierwotnej wersji dokumentu zaproponowano tylko włączenie drzewostanów, których stan siedliska określono jako naturalny (N1) i zbliżony do naturalnego (N2) (kryterium *e*). Jednakże przeprowadzone testowanie kryteriów stanu naturalności siedlisk leśnych w znanych drzewostanach kilku nadleśnictw Polski południowej wykazało, że znaczna liczba drzewostanów, których stan siedliska określono jako zniekształcone (Z1b) lub zdegradowane (D1), powinna być zaklasyfikowana do stanu N1 lub N2. Zachodziły także przypadki odwrotne. Dlatego zaszła konieczność wprowadzenia kryterium *f*.

Wyznaczanie lasów przyrodniczo cennych w oparciu o dane BDL odbywa się poprzez zapytania do bazy za pomocą języka SQL na podstawie logicznego, hierarchicznego i wielokryterialnego algorytmu analizy danych taksacyjnych drzewostanów. Algorytm ten powinien wyeliminować ze zbioru drzewostanów cennych te drzewostany, które zostały błędnie zaklasyfikowane do danego kryterium. Wyniki wyboru drzewostanów cennych w oparciu o dane z Banku Danych o Lasach powinny być zweryfikowane w terenie przez służby leśne nadleśnictw i przyrodników.

Bank Danych o Lasach nie zawiera danych o lasach pierwotnych (kryterium *g*), nie zostały one także dotychczas wyznaczone w Polsce w oparciu o definicję Komisji Europejskiej (Commission Guidelines for Defining, Mapping, Monitoring and Strictly Protecting EU Primary and Old-Growth Forests. Commission Staff Working Document, SWD(2023) 62 final, Brussels, 20.3.2023). W Polsce były podejmowane już próby wyznaczania lasów pierwotnych. W roku 2018 ukazała się publikacja Sabatini F. M. i in. (2018. Where are Europe's last primary forests? Diversity and Distributions, 24, 10: 1347-1502), jednakże autorzy bazowali na definicji

FAO lasu pierwotnego, która różni się od definicji KE (2023). Baza danych o tych lasach (Sabatini F. M. i in. 2021. European primary forest database v2.0. Scientific Data | (2021) 8:220 | <https://doi.org/10.1038/s41597-021-00988-7>) wykazuje z Polski 66 lasów pierwotnych o łącznej powierzchni 21150 ha. W roku 2022 IBL sporządził na zamówienie Ministerstwa Klimatu i Środowiska ekspertyzę (Czerepko J., Grodzki W., Hycza T., Jabłoński M., Klisz M., Kowalczyk J., Mitelsztedt K., Stereńczak K., Wysocka-Fijorek E., Zin E. 2022. Wstępne mapowanie lasów pierwotnych i tzw. lasów starych w Polsce w oparciu o wytyczne KE, analiza potencjału w zależności od doboru wskaźników i ich wartości granicznych. Sprawozdanie końcowe. MscR dla MKiS), jednakże ekspertyza ta bazowała na roboczej wersji definicji lasu pierwotnego. Ekspertyza ta oszacowała możliwą powierzchnię takich lasów, lecz nie zmapowała starolasów.

Lasy Państwowe nie prowadzą wiarygodnej bazy danych o różnorodności biologicznej lasów, którymi zarządzają, dlatego zastosowanie kryterium *i* nie jest możliwe dla wszystkich lasów w Polsce. Brak danych ilościowych i przestrzennych o populacjach gatunków chronionych uniemożliwia także uszczegółowienie tego kryterium do gatunków uznawanych za relikty lasów puszczańskich oraz ściśle związanych z lasami. Uwaga ta dotyczy także gatunków zagrożonych w skali światowej, krajowej i regionalnej. Ten brak rzeczywistych danych można byłoby zastąpić pośrednio wynikami modelowania jakości siedlisk poszczególnych gatunków, jednakże wyniki takiego modelowania znane są tylko dla niewielu gatunków:

- ssaków:

Jędrzejewski W. i in. 2008. Habitat suitability model for Polish wolves based on long-term national census. Animal Conservation, 11: 377-390 (wilk szary),

Huck M. i in. 2010. Habitat suitability, corridors and dispersal barriers for large carnivores in Poland. Acta Theriologica, 55 (2): 177-192 (ryś euroazjatycki),

Fernández N. i in. 2012. Brown bears at the edge: modeling habitat constrains at the periphery of the Carpathian population. Biological Conservation, 153: 134-142 (niedźwiedź brunatny),

- ptaków:

Angelstam P. i in. 2004. Habitat modelling as a tool for landscape-scale conservation - a review of parameters for focal forest birds. Ecol. Bull. 51: 427-453 (bocian czarny, cietrzew, dzięciołek, dzięcioł białogrzbity,

dzięcioł czarny, dzięcioł średni, dzięcioł trójpalczasty, dzięcioł zielonosiwy, głuszc, jarząbek, kraska, lelek, lerka, muchołówka mała, raniuszek),

Stachura-Skierczyńska K. i in. 2009. Habitat prediction model for three-toed woodpecker and its implications for the conservation of biologically valuable forests. *Forest Ecol. Manage.* (2009), doi:10.1016/j.foreco.2009.05.007 (dzięcioł trójpalczasty),

Kajtoch Ł. i in. 2012. Hazel Grouse occurrence in fragmented forests: habitat quantity and configuration is more important than quality. *Eur. J. Forest Res.* (2012), 131:1783-1795 DOI 10.1007/s10342-012-0632-7 (jarząbek),

Skierczyński M i in. 2011. Mapowanie predyktywne – praktyczna metoda wyznaczania potencjalnych siedlisk dla wyspecjalizowanych gatunków leśnych. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie, R. 13. Zeszyt 2 (27)* / 2011: 166-176 (dzięcioł biało-grzbiety, dzięcioł trójpalczasty),

Walczak Ł. i in. 2013. Factors affecting the occurrence of middle spotted woodpecker as revealed by forest inventory data. *Baltic Forestry*, 19 (1): 81-88 (dzięcioł średni),

Kosicki J. Z. i in. 2015. Complex species distribution models of Goldcrests and Firecrests densities in Poland: are remote sensing-based predictors sufficient? *Ecol. Res.* (2015) 30: 625-638. DOI 10.1007/s11284-015-1263-5 (mysi królik, zniczek),

Stachura-Skierczyńska K., Kosiński Z. 2014. Evaluating habitat suitability for the middle spotted woodpecker using a predictive modeling approach. *Ann. Zool. Fennici*, 51: 349-370 (dzięcioł średni),

Stachura-Skierczyńska K., Kosiński Z. 2016. Do factors describing forest naturalness predict the occurrence and abundance of middle spotted woodpecker in different forest landscapes? *Ecological Indicators*, 60 (2016): 832-844 (dzięcioł średni).

Dane dla kryteriów *j* i *k*, jako dane wrażliwe, nie są publicznie dostępne. Dane o wyznaczonych strefach ochrony gatunków grzybów, roślin i zwierząt gromadzą regionalne dyrekcje ochrony środowiska, możliwe jest więc uzyskanie tych danych w trybie dostępu do informacji o środowisku.

Dane dla kryteriów *l*, *m* i *n* nie są zazwyczaj publicznie dostępne. Dane o strefach ochronnych i powierzchniach chronionych, ekosystemach referencyjnych oraz o lasach o szczególnych wartościach przyrodniczych (HCVF) gromadzą poszczególne nadleśnictwa, niektóre z tych danych zamieszczono w programach ochrony przyrody, jednakże w celu pozyskania dokładniejszych danych konieczne jest wnioskowanie o nie w trybie dostępu do informacji o środowisku. Dane o lasach o szczególnych wartościach przyrodniczych (HCVF) udostępniają natomiast regionalne dyrekcje lasów państwowych, w tym dane przestrzenne o nich na mapie interaktywnej, zawierającej jedynie podstawowe informacje: kategorię lasu, numer nadleśnictwa i powierzchnię. Nie są udostępnione inne informacje przyrodnicze. W związku z tym, że Lasy Państwowe nie prowadzą wiarygodnej bazy danych o różnorodności biologicznej lasów, nie są wyznaczane zazwyczaj lasy kategorii HCVF 1.2., HCVF 1.3., HCVF 1.4, są natomiast wyznaczane lasy kategorii HCVF 3. Dane o lasach HCVF gromadzone przez Lasy Państwowe nie zawierają żadnej informacji o gatunkach i siedliskach przyrodniczych endemicznych, reliktowych, na krańcach ich zasięgów geograficznych oraz zagrożonych w Europie, Polsce i regionalnie.

Regionalne dyrekcje lasów państwowych udostępniają również wyniki corocznego monitoringu lasów HCVF, ukazujące różne zagrożenia dla tych lasów. Wśród tych zagrożeń nie ma zagrożeń wynikających z prowadzenia gospodarki leśnej.

Załącznik nr 3

Objaśnienia metodyczne do kryteriów oceny cenneści społecznej lasu

Kryteria oceny cenneści społecznej lasu *a-e* bazują na danych jakościowych, które pozyskać można w drodze partycypacyjnej komunikacji społecznej, bazującej na metodzie ankietowej lub innych metodach badawczych. Lasów tych nie można więc wyznaczyć w oparciu o istniejące i dostępne dane.

Rozważając kryterium *d* można także uwzględnić lasy o znaczeniu społecznym, które już zostały wyznaczone lub będą wyznaczone w oparciu o akty regulacji wewnętrznej PGL Lasy Państwowe (Zarządzenie Nr 58 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 5 lipca 2022 r. w sprawie wprowadzenia „Wytycznych do zagospodarowania lasów o zwiększonej funkcji społecznej w zarządzie Lasów Państwowych”. Znak: ZG.715.1.2022).

Rozpatrując kryterium *e* można przyjąć metodykę wyznaczania lasów kategorii HCVF 6 w oparciu o „Kryteria wyznaczania Lasów o szczególnych walorach przyrodniczych (High Conservation Value Forests) w Polsce” (Związek Stowarzyszeń “Grupa Robocza FSC-Polska”. Adaptacja do warunków Polski, lipiec 2006), a także uwzględnić lasy, które już zostały wyznaczone lub będą wyznaczone w procesie certyfikacji gospodarki leśnej.

W przypadku kryterium *f* dane pochodzą z decyzji administracyjnych organu Wód Polskich lub wojewody, na podstawie których wyznaczane są strefy ochrony bezpośredniej i pośredniej ujęć wód. Dla ujęć wód, dla których brak decyzji administracyjnych o ustanowieniu stref ochrony, niezbędna jest ekspercka dokumentacja hydrogeologiczna, o której mowa w ustawie Prawo wodne, lub opinia.

Dla kryterium *g* niezbędne jest studium przestrzenne zabudowy mieszkaniowej, ciągów komunikacyjnych i zakładów przemysłowych w sąsiedztwie lasu. Szerokość strefy ekotonowej powinna być zróżnicowana, stosownie do natężenia negatywnego oddziaływania danego elementu zagospodarowania przestrzennego, nie mniejsza jednak niż jedna wysokość drzewostanu.

18 Metody badawcze wyznaczania lasów o szczególnym znaczeniu społecznym są pomocne w obiektywizacji ich wyznaczania, zwłaszcza w przypadku braku akceptacji oddolnych propozycji społecznych przez leśników. Do takich metod należy metoda mapy mentalnej, stosowana w naukach geograficznych, zapoczątkowana przez Kevina Lyncha (Lynch K. 1960. *The image of the city*. MIT Press, Cambridge, MA, ss. 194), ale także innych autorów (Gould P., White R. 1974. *Mental maps*. Penguin, Harmondsworth, UK, Markham, Ontario, CA, ss. 203; Libura H. 1990. *Percepcja przestrzeni miejskiej*. Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa, ss. 240; Słodczyk J. 1984. *Mapy mentalne i ich zastosowanie w badaniach geograficznych*. *Czas. Geogr.*, 55, 1: 73–87). W leśnictwie społecznym stosuje się także metodę mapowania społecznościowego Participatory Rapid Appraisal (np. Molnar A. 1989. *Community forestry: rapid appraisal: a review paper*. Food and Agriculture Organization (FAO), Rome).

Do zdefiniowania i wyznaczania lasów społecznych poprzez kryterium wartości rekreacyjnej można wykorzystać wyniki badań zbiorowisk roślinnych i typów siedliskowych lasu pod kątem ich znaczenia dla turystyki i rekreacji (Krzymowska-Kostrowicka A. 1997. *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. PWN, Warszawa). Także studia nad potencjałem usług ekosystemowych lasów Polski (Affek A., Kołaczowska E., Kowalska A., Regulska E., Wolski J., Solon J. 2023. *Usługi ekosystemowe polskich lasów. Ocena potencjału*. Fundacja WWF Polska, Warszawa) pozwalają na wykorzystanie typów siedliskowych lasu do określenia i wyznaczenia lasów społecznych poprzez kryterium wartości rekreacyjnej, wyrażonej takimi wskaźnikami, jak: dostarczanie owoców leśnych i grzybów (zakwalifikowane jako usługi zaopatrzeniowe ekosystemów leśnych) oraz poprzez kulturowe usługi ekosystemowe, takie jak: grzybobranie, polowanie, nauka i edukacja, rekreacja oraz regeneracja sił. Wymienione wyżej wartości lasów można więc wyznaczać przestrzennie poprzez wykorzystanie wyników powyższych badań dla poszczególnych typów siedliskowych lasu.

Niektóre dane o walorach kulturowych w skali poszczególnych nadleśnictw zawierają mapy sytuacyjno-przeładowe walorów przyrodniczo-kulturowych, sporządzane na podstawie § 111 Instrukcji urządzania lasu (2012, Część I). Tu można wymienić następujące walory (ich numeracja zgodna z Instrukcją):

- 3) miejsc występowania lokalnych osobliwości przyrodniczych i kulturowych;
- 7) miejsc kultu religijnego;
- 8) miejsc historycznych, w tym cmentarzy i kurhanów;
- 9) zabytków kultury materialnej;
- 10) obiektów pamięci narodowej, w tym pomników;
- 11) miejsc widokowych;
- 14) innych obiektów i osobliwości zasługujących na szczególną ochronę.

Do wyznaczania lasów społecznych w oparciu o kryterium estetyczne można wykorzystać wyniki audytów krajobrazowych województw, w szczególności identyfikacji i delimitacji krajobrazów priorytetowych spośród grupy A krajobrazów przyrodniczych, typu 3 krajobrazów leśnych, podtypów: 3a. z przewagą siedlisk borowych, 3b. z przewagą siedlisk lasowych, 3c. z przewagą siedlisk łągowych, bagiennych i olsowych (Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r., poz. 774, 1688); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych. Dz. U. z dnia 28.02.2019 r., poz. 394; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 października 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych. Dz. U. z dnia 14 listopada 2022 r., poz. 2308).

Wykorzystanie innych danych społecznościowej informacji geograficznej do identyfikacji aktywności obywatelskiej w lasach przedstawiają m.in. Ciesielski i in. (Ciesielski M., Krok G., Stereńczak K. 2021. Aktywność na terenie polskich lasów oczami danych społecznościowej informacji geograficznej (VGIS). Arcana GIS, wrzesień 2021. (<https://www.arcanagis.pl/aktywnosc-na-terenie-polskich-lasow-oczami-danych-spolecznosciowej-informacji-geograficznej-vgis/>; dostęp 02.03.2024 r.).